

SHAXSLARARO MUNOSABATLAR TIZIMIDA MULOQOTNING TUTGAN O‘RNI

Yo‘lchiboyeva Lola Kalandarovna

FarDU Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası

Annotatsiya. Ushbu maqolda muloqotning shaxslararo munosabatlardagi o‘rni, ahamiyati muhokama etiladi. Munosabatlarning turlari, holat va metodlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Muloqot, metod, faoliyat, qonuniyat, obyekt.

KIRISH

Insonning o‘zini qurshab turgan olam bilan o‘zaro birgalikdagi harakati odamlar o‘rtasida ularning ijtimoiy hayoti va eng avvalo, ishlab chiqarish faoliyati jarayonida tarkib topadigan obyektiv munosabatlar sistemasida yuz beradi. Obyektiv munosabatlar va aloqalar (bog‘langanlik, bo‘ysunganlik, hamkorlik, o‘zaro yordam munosabatlari va boshqalar) har qanday real guruhda muqarrar va qonuniyatli tarzda yuzaga keladi. Guruh a‘zolari o‘rtasidagi ushbu o‘zaro obyektiv munosabatlarning in‘ikosi shaxslararo subyektiv munosabatlardirki, ularni o‘rganish bilan sotsial psixologiya shug‘ullanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

A. N. Leontev o‘zining “Psixika taraqqiyotidan ocherklar” kitobida muloqotning uchinchi shakli—**avlodlar o‘rtasidagi muloqotning** ahamiyati to‘g‘risida shunday deb yozadi: «Agar barcha katta avlod o‘lib ketganida, insoniyat turi yo‘q bo‘lib ketmasdi, lekin jamiyatning taraqqiyoti ancha orqaga surilibgina emas, balki yo‘qolib ham ketishi mumkin edi». Haqiqatan ham, avlodlararo muloqotning borligi tufayli har bir jamiyatning o‘z madaniyati, madaniy boyliklari, qadriyatlari mavjud bo‘ladiki, buning ahamiyatini tushungan insoniyatning eng ilg‘or vakillari uni doimo

keyingi avlodlar uchun saqlab keladilar hamda ta'lim, tarbiya va kundalik muloqot jarayonida uni avlodlar avlodga uzatadilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Muloqot- odamlarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarga kirishish jarayonidir. Ya'ni, har bir shaxsning jamiyatda ado etadigan ishlari (mehnat, o'qish, o'yin, ijod qilish va boshqalar) o'zaro munosabat va o'zaro ta'sir shakllarini o'z ichiga oladi. Chunki har qanday ish odamlarning bir-birlari bilan til topishishni, bir - birlariga turli xil ma'lumotlarni uzatishni, fikrlar almashinuvi kabi murakkab hamkorlikni talab qiladi. Shuning uchun ham har bir shaxsning jamiyatda tutgan o'rni, ishlarining muvaffaqiyati, obro'si uning muloqotga kirisha olish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Muloqot odamlar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir.

Muloqotning ikkinchi jihati - munosabatga kirishuvchilarning o'zaro birgalikdagi harakati - nutq jarayonida faqat so'zlar bilan emas, xatti – harakatlar, imo-ishoralar, mimika, jestika bilan ham ayirboshlashdan iborat. Do'kon kassasi oldida hisob kitobni amalga oshirarkan, xaridor bilan sotuvchi hatto ulardan birortasi hech qanday so'z ishlatishmasa ham o'zaro munosabatga kirishadi; xaridor kassirga xarid qilingan narsa uchun tovar cheki va pul taqdim etsa, sotuvchi chek urib, qaytimini sanab beradi.

Nihoyat, muloqotlarning uchinchi jihati munosabatga kirishuvchilarning bir-birlarini idrok eta olishlarini taqozo qilishidir. Masalan, munosabat bo'yicha sheriklardan biri boshqasini ishonsa bo'ladigan, aqlli, tushunadigan, tayyorgarlik ko'rgan kishi sifatida idrok etishi yo idrok etmasligi, balki oldindanoq u hech narsani tushunmaydi va xabar qilingan narsaning fahmiga etmaydi, deb hisoblashi juda muhimdir. Shunday qilib, yagona munosabat jarayonida shartli ravishda uchta jihatdan - kommunikativ (axborot uzatish), interaktiv (o'zaro birgalikda harakat qilish) va perseptiv (o'zaro birgalikda idrok etish) jihatlarini alohida ko'rsatish mumkin.

Muloqotning birgalikdagi faoliyat bilan aloqasi aniq-ravshandir. Lekin shunday savol tugʻiladi: munosabat birgalikdagi faoliyatining bir qismi, tomoni, jihati hisoblanadimi yoki munosabat va faoliyat ikkita mustaqil toʻlaonli jarayonmi?

Kishi birgalikda faoliyat koʻrsatayotganda zaruriyatga koʻra boshqa odamlar bilan birlashishi, ular bilan muomalaga kirishishi, yaʼni aloqa oʻrnatishi, oʻzaro hamjihatlikka erishishi, kerakli axborot olishi va javob tariqasida axborot berishi lozim va hokazo. Bu oʻrinda munosabat faoliyatning bir tomoni, bir qismi, uning eng muhim informativ jihati, kommunikasiya (birinchi turdagi munosabat) sifatida namoyon boʻladi.

Yaratilgan narsa (qurilgan bino, aniq sheʼriy satr, oʻtqazilgan daraxt, yaratilgan yoki ijro etilgan qoʻshiq)- bu, bir tomondan faoliyat mazmuni boʻlsa, ikkinchi tomondan esa vosita sifatida namoyon boʻladiki, kishi uning yordami bilan ijtimoiy hayotda oʻzini qaror toptiradi. Negaki, bu narsa boshqa odamlar uchun yaratilgandir. Shu narsa orqali odamlar oʻrtasidagi munosabat bevosita oʻzini aksini topadi, ijod qilayotganlarga va bajarayotganlarga ham, isteʼmol qilayotganlarga va oʻzlashtirayotganlarga ham babbarobar tegishli boʻlgan umumiy narsani ishlab chiqarish tariqasidagi munosabat hosil boʻladi.

Har qanday muloqotning eng elementar funksiyasi - suhbatdoshlarning oʻzaro *bir - birini tushunishlarini* taʼminlashdir. Bu oʻzbeklarda samimiy salom - alik, ochiq yuz bilan kutib olishdan boshlanadi. Oʻzbek xalqining eng nodir va buyuk hislatlaridan biri ham shuki, uyiga birov kirib kelsa, albatta ochiq yuz bilan kutib oladi, koʻrishadi, soʻrashadi, hol - ahvol soʻraydi. Shunisi xarakterliki, taʼziyaga borgan chogʻda ham ana shunday samimiyatli qabulni his qilamiz.

Uning **ikkinchi** muhim funksiyasi ijtimoiy tajribaga asos solishdir. Odam bolasi faqat odamlar davrasida ijtimoiylashadi, oʻziga zarur insoniy xususiyatlarni shakllantiradi. Odam bolasining yirtqich hayvonlar tomonidan oʻgʻrilanib ketilishi, soʻng maʼlum muddatdan keyin yana odamlar orasida paydo boʻlishi faktlari shuni koʻrsatganki, «mauglilar» biologik mavjudot sifatida rivojlanaveradi, lekin ijtimoiylashuvda ortda qolib ketadi. Bundan tashqari, bunday holat boladagi bilish qobiliyatlarini ham cheklashi koʻplab psixologik eksperimentlarda oʻz isbotini topdi.

Muloqotning yana bir muhim vazifasi - u odamni u yoki bu faoliyatga hozirlaydi, ruhlantiradi. Odamlar guruhidan uzoqlashgan, ular nazaridan qolgan odamning qo'li ishga ham bormaydi, borsa ham jamiyatga emas, balki faqat o'zigagina manfaat keltiradigan ishlarni qilishi mumkin. Masalan, uzoq vaqt termokamerada bo'lgan odamda idrok, tafakkur, xotira, hissiy holatlarning buzilishi qayd etilgan. Lekin ataylab emas, taqdir taqozosi bilan yolg'izlikka mahkum etilgan odamlarning maqsadli faoliyatlar bilan o'zlarini band etishlari u qadar katta salbiy o'zgarishlarga olib kelmasligini ham olimlar o'rganishgan. Lekin baribir har qanday yolg'izlik va muloqotning yetishmasligi odamda muvozanatsizlik, hissiyotga beriluvchanlik, hadiksirash, xavotirlanish, o'ziga ishonchsizlik, qayg'u, tashvish hislarini keltirib chiqaradi. Shunisi qiziqki, yolg'izlikka mahkum bo'lganlar ma'lum vaqt o'tgach ovoz chiqarib, gapira boshlasharkan. Bu avval biror ko'rgan yoki his qilayotgan narsasi xususidagi gaplar bo'lsa, keyinchalik nimagadir qarab gapiraverish ehtiyoji paydo bo'lar ekan. Masalan, bir M.Sifr degan olim ilmiy maqsadlarini amalga oshirish uchun 63 kun g'or ichida yashagan ekan. Uning keyinchalik yozishicha, bir necha kun o'tgach, u turgan yerda bir o'rgimchakni ushlab oladi va u bilan dialog boshlanadi. «Biz, deb yozadi u shu hayotsiz g'or ichidagi tanho tirik mavjudotlar edik. Men o'rgimchak bilan gaplasha boshladim, uning taqdiri uchun qayg'ura boshladim...»

Shaxsning muloqotga bo'lgan ehtiyojining to'la qondirilishi uning ish faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi. Odamlar, ularning borligi, shu muhitda o'zaro gaplashish imkoniyatining mavjudligi fakti ko'pincha odamni ishlash qobiliyatini ham oshirarkan, ayniqsa, gaplashib o'tirib qilinadigan ishlar, birgalikda yonma - yon turib bajariladigan operatsiyalarda odamlar o'z oldida turgan hamkasbiga qarab ko'proq, tezroq ishlashga kuch va qo'shimcha iroda topadi. To'g'ri, bu hamkorlikda o'sha yonidagi odam unga yoqsa, ular o'rtasida o'zaro simpatiya hissi bo'lsa, unda odam ishga «bayramga kelganday» keladigan bo'lib qoladi. Shuning uchun ham amerikalik sotsiolog hamda psixolog Jon Moreno asrimiz boshidayoq ana shu omilning unumdorlikka bevosita ta'sirini o'rganib, sotsiometrik texnologiyani, ya'ni

so‘rovnoma asosida bir - birini yoqtirgan va bir - birini inkor qiluvchilarni aniqlagan va sotsiometriya metodikasiga asos solgan edi.

Muloqotning shakllari va bosqichlari: Muloqot jarayoni o‘ziga xos ravishda murakkab bo‘lib, bunda uch xil bosqich mavjud.

Dastlabki bosqich — **odamning o‘z-o‘zi bilan muloqotidir**. T.Shibutani “Ijtimoiy psixologiya” darsligida: «Agar odam ozgina bo‘lsa ham o‘zini anglasa, demak, u o‘z-o‘ziga ko‘rsatmalar bera oladi»— deb to‘g‘ri yozgan edi. Odamning o‘z-o‘zi bilan muloqoti aslida uning boshqalar bilan muloqotining harakterini va hajmini belgilaydi.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, muloqot odamlarning jamiyatda o‘zaro hamkorlikdagi faoliyatlarining ichki psixologik mexanizmini tashkil etadi. Qolaversa, hozirgi yangi demokratik munosabatlar sharoitida turli ishlab chiqarish qarorlarini yakka tartibda emas, balki kollegial - birgalikda chiqarish ehtiyoji paydo bo‘lganligini hisobga olsak, odamlarning muomala madaniyati va muloqat texnikasi mehnat unumdorligi hamda samaradorlikning muhim omillaridandir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017. 488-b.
2. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya.T. “fan va texnologiya”. 2012 y. 51 bet
3. A‘zamxo‘jaeva E.A. Muomala maromining yosh xususiyatlari va dinamikasi. Psixol. fanl. nomz.dis... -Toshkent: 2002. – 155 b.
4. Лафрене П. Эмоциональное развитие детей и подростков / П. Лафрене. СПб.: Изд-во «Питер», 2004. 222 с.